

Підсумовуючи зазначимо те, що у Кримінальному процесуальному кодексі України, ще у 2012 році змінилися функції органів прокуратури щодо нагляду за додержанням законів у процесі досудового розслідування. Важливим є той факт, що прокурори мають тепер обов'язок організовувати та процесуально керувати досудовим розслідуванням. Також підкреслюється, що процесуальне керівництво прокурором є не тільки організаційним завданням, але й засобом забезпечення законності дій під час досудового розслідування та досягнення мети – захисту інтересів суспільства та держави.

Таким чином, ефективність діяльності прокурора у процесі процесуального керівництва досудовим розслідуванням вимагає системного підходу, оцінки різних аспектів роботи прокурорів, а також збалансованості між їхніми функціями та завданнями у забезпеченні законності та виявленні злочинів.

Список використаних джерел

1. Відділ організаційного та правового забезпечення прокуратури Чернівецької області, 2019. URL: https://chnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=246329.
2. Конституція України: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
3. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
4. Сущенко В.М. Інститут процесуального керівництва досудовим розслідуванням у системі органів прокуратури, 2017. С. 136.
5. Клочков В.Г. Організація і процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням, 2021. С. 263.
6. Аладочкін Д.П. Правова природа процесуального керівництва прокурором, 2018. С. 128.
7. Палюх А.Я. Процесуальне керівництво як основа доказової діяльності прокурора під час досудового розслідування, 2017. С. 477.

Кулєб'якін Вадим Олександрович,

аспірант кафедри кримінального права
та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

ЧАСОВІ МЕЖІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ

Одним з основоположних прав визначених у Конституції України є право на свободу та особисту недоторканість. Так ст. 29 Конституції України декларує, що окрім, як на підставі вмотивованого рішення суду, та у визначеному законом порядку, ніхто не може утримуватися під вартою або бути заарештованим [1]. В цій частині норми Основного Закону кореспондуються з ратифікованими Україною нормами міжнародного права. У п. 1 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод задекларованого право

кожного на свободу та особисту недоторканість [2]. Тотожним є зміст п. 1 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3]. Особлива увага приділена праву особи на свободу та особисту недоторканість у національному законодавстві України та міжнародних нормах права, що свідчить про його виняткову роль у системі гарантій прав та свобод особи.

Окрім декларування права на свободу та особисту недоторканість, названі законодавчі акти визначають умови за яких таке право може піддаватись законному втручанням та бути обмеженим. Найбільш часто законне обмеження свободи особи може відбуватись під час кримінального переслідування. Окремо зазначаємо, що приписи значної частини норм права, які гарантують недоторканість особи та визначають межі дозволеного втручання знаходять своє відображення у кримінальному процесуальному законі.

Вагому роль у унормуванні втручання у конституційне право особи на свободу та особисту недоторканість, під час кримінального переслідування, відведено процесуальним строкам. Останні покликані запобігти без обмеженому та свавільному втручанням в означене право, а також чітко регламентувати процедуру застосування визначеного обмеження.

Європейській суд з прав людини неодноразово констатував порушення Україною п. 3 ст. 5 Конвенції, визнаючи підставами такого порушення необґрунтовано тривале утримання осіб під вартою.

Так у справі «Нечай проти України» суд прийшов до висновку, що кримінальне провадження щодо заявника розпочалося 27 лютого 2004 року та закінчилося 14 червня 2017 року; і, таким чином, тривало дванадцять з половиною років у трьох інстанціях після виключення періоду з 21 червня 2004 року по 04 квітня 2005 року і весь визначений період заявник утримувався під вартою [4]. Аналогічно визнані порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у справах «Іванов та інші проти України», «Авраамова проти України», «Комар та інші проти України» і цей перелік далеко не є вичерпним, що вказує на системний характер порушення права на свободу та особисту недоторканість особи органами, які уповноважені здійснювати кримінальне переслідування.

Прийнятий у 2012 році чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, у порівнянні з КПК України 1960 року, вдосконалив механізми, якими урегульовано законне обмеження права особи на свободу та особисту недоторканість, однак не всі проблеми, які існували раніше є вирішеними сьогодні.

Досліджуючи зміст процесуального закону, ми приходимо до висновку, що останній містить достатньо чітку регламентацію строків позбавлення особи свободи під час досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 197 КПК України, строк дії ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, або продовження строку такого тримання не повинен перевищувати шістьдесяти днів. В свою чергу ч. 4 ст. 196 КПК України зобов'язує слідчого суддю, суд в

ухвалі про обрання запобіжного заходу зазначати дату її закінчення у межах визначених процесуальним законом. Разом з тим очевидним є, що не завжди досудове розслідування може бути проведено у відведений законом строк, який буде потребувати продовження, відповідно, можуть існувати ризики визначені ст. 177 КПК України, які слугували підставою для обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Тому законодавець, у ч. 3 ст. 197 КПК України визначив можливість продовження утримання особи під вартою, встановивши максимальні періоди такого утримання – шість місяців у кримінальних провадженнях щодо нетяжкого злочину, та дванадцять – щодо тяжких та особливо тяжких. Варто додати, що ч. 2 цієї статті визначає, що у разі, якщо у тому самому кримінальному провадженні особу повторно взято під варту, строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням періоду утримання під вартою раніше [5]. Норма цієї частини статті покликана зробити неможливим неурегульоване втручання у право на свободу та особисту недоторканість особи під час досудового розслідування, а це дозволяє зробити висновок, що процесуальний закон містить достатню чітку регламентацію меж втручання у таке право. Тому, за умови існування достатніх підстав для утримання під вартою, таке тримання, під час досудового розслідування, буде відбуватись у визначених часових межах.

Однак, як ми визначили вище, якщо для стадії досудового розслідування, граничні процесуальні строки позбавлення особи свободи на стадії досудового розслідування мають чітко визначені часові межі, то для стадії судового розгляду такі строки у КПК України не визначені взагалі і можуть бути продовженими безмежну кількість разів.

Необґрунтовано тривалі періоди утримання обвинувачених під вартою під час судового розгляду заподіють шкоди не лише правам і свободам таких осіб, а також є тягарем для держави, яка сплачує компенсації заявникам у разі встановлення порушення п. 3 ст. 5 Конвенції. Однією з подій, яка привернула особливу увагу держави до строків тримання під вартою під час судового провадження, став випадок у Шевченківському районному суді м. Києва 05 липня 2023 року коли обвинувачуваний, намагався захопити конвоїрів у заручники, поранив двох спецпризначенців та здійснив підризу і результаті якого сам підризуник загинув у приміщенні суду. Кримінальне провадження тривало 8 років протягом яких обвинувачений утримувався під вартою.

Способи вирішення такої проблеми є дискусійними та можуть бути підданими обґрунтованій критиці, однак визначимо шляхи її вирішення.

Як наслідок вище зазначених трагічних подій Радою суддів України ініційовано вивчення стану розгляду справ у яких обвинувачені понад 5 років утримуються під вартою, а до Верховної Ради України подано проєкт закону №9551 від 01.08.2023 р. про

внесення зміни до частини третьої статті 197 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення дотримання розумних строків тримання під вартою під час судового провадження. Зокрема цим законопроектом запропоновано доповнити ч. 3 ст. 197 КПК України наступним: «Сукупний строк тримання під вартою під час судового провадження не повинен перевищувати: 1) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжких злочинів; 2) двадцяти чотирьох місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких злочинів; 3) сорока восьми місяців – у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів» [6].

Слід зауважити, що аналогічні зміни до кримінального процесуального закону вже пропонувались у законопроекті № 7688 від 22.08.2022 року, який досі знаходиться на розгляді [7].

Дослідження доцільності впровадження таких змін до кримінального процесуального законодавства необхідно розпочати з виявлення причин та умов які призводять до тримання осіб під вартою за межами розумного строку такого тримання. Однією з умов тривалого тримання під вартою є час розгляду кримінального провадження у суді. Зазвичай, якщо ризики визнані достатніми для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою продовжують існувати, такий запобіжний захід буде продовжуватись протягом усього судового розгляду (наразі не будемо розглядати необґрунтоване продовження запобіжного заходу пов'язане з недоведеністю існування таких ризиків).

Є ряд об'єктивних причин, наслідком яких є те, що кримінальні провадження у суді, деколи, розглядаються роками. В першу чергу, серед таких необхідно виділити кадровий дефіцит у судовій системі (наприклад, середнє навантаження на одного суддю в Печерському районному суді міста Києва станом на вересень 2023 року становить 2675 справ). Така ситуація призводить до того, що судові засідання призначаються із значними проміжками часу між ними (інколи раз на декілька місяців), і інша, яка також потребує особливої уваги, – зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження.

У судовій практиці найчастішою причиною відкладення судових засідань є неявка учасників (захисників, потерпілих, свідків, прокурорів), що унеможливає подальший розгляд справи, або заявлення необґрунтованих клопотань, відводів тощо. В окремих випадках суд наділений важелями процесуального впливу, щоб протидіяти таким зловживанням (наприклад, примусовий привід свідків, накладення грошових стягнень на свідків, потерпілих, залишення без розгляду повторно заявленого відводу). Необхідно доповнити про те, що навіть в разі існування можливостей протидії зловживанню судовий розгляд в багатьох випадках все одно буде відкладено (для приводу свідка, повторного виклику учасника тощо). Однак лише нещодавно до законодавчого органу внесений законопроект № 10100 від 29.09.2023 року, яким запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 324 КПК України визначивши підставою відкладення

розгляду неявку усіх захисників обвинуваченого [8]. Вважаємо запровадження таких змін доцільним та необхідним, що унеможливить свідоме затягування розгляду справи стороною захисту шляхом почергової неявки в судове засідання захисників обвинуваченого.

З огляду на викладене, можемо стверджувати, що на законодавчому рівні розглядають шляхи вирішення проблеми та усунення причин надмірної тривалості судового розгляду кримінального провадження, яка безпосередньо пов'язана зі строком тримання під вартою. Однак, недосконалість механізмів забезпечення державою розумного строку при розгляді кримінального провадження не може виправдовувати необмеженого втручання у право особи на свободу та особисту недоторканість. В описаному прикладі справи «Нечай проти України» обвинувачений майже 12 років перебував під вартою, а в кінцевому результаті справу було закрито за недоведеністю його вини. Тому вважаємо, що запровадження змін до кримінального процесуального кодексу, в частині визначення граничних термінів утримання під вартою під час судового розгляду, є доцільним, однак такі межі та порядок їх визначення ще потребує більш детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D1%80#Text>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Рішення ЄСПЛ від 01 липня 2021 року у справі «Нечай проти України», заява № 15360/10. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g36#Text.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Проект Закону про внесення зміни до частини третьої статті 197 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення дотримання розумних строків тримання під вартою під час судового провадження № 9551 від 01.08.2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1912436>;

7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективної роботи пенітенціарної системи в умовах воєнного стану № 7688 від 22.08.2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1447665>;

8. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження та притягнення до відповідальності за корупційні злочини № 10100 від 29.08.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2001948>.